

Zhytomyr Ivan Franko State University Journal.
Philological Sciences. Vol. 3 (101)

Вісник Житомирського державного
університету імені Івана Франка.
Філологічні науки. Вип. 3 (101)

ISSN (Print): 2663-7642
ISSN (Online): 2707-4463

УДК 82-3 Королева
DOI 10.35433/philology.3(101).2023.21-37

"ІНАКШИЙ СВІТ": ПРОЗА НАТАЛЕНИ КОРОЛЕВОЇ

В. С. Васнєнко*

Дослідження присвячено основним ідейно-естетичним, жанрово-стильовим, історико-культурним особливостям художньої прози Наталени Королевої. Як чільні елементи художнього світогляду і мислення письменниці розглянуто історизм і католицизм, прикметні для її прозових творів різного жанру та стилю. У фокусі аналізу – три ключові романи письменниці, написані в міжвоєнний період: "Предок", "Сон тіні", "1313", а також деякі аспекти їхньої поетики. Королевин історизм визначається як такий, що поєднав у собі наукове (зокрема, археологічне) знання, релігійно-філософський досвід і художню інтуїцію письменниці. Підкреслено складність і неоднозначність взаємин Н. Королевої з католицизмом – від абсолютизації до підважування християнських догм, звернення до історій релігійних ересей (на кшталт катарів, альбігойців). Зазначено, що в Н. Королевої християнська міфологія органічно пов'язана з європейською культурною традицією і є її частиною, а християнство письменниці розуміла як першооснову європейських духовних і культурних цінностей. Переконавання письменниці про взаємодію історії, релігії, культури та літератури позначилися на низці її художніх творів, які ґрунтуються на євангельських сюжетах, середньовічних містеріях і народних легендах. Кожен зі згаданих творів Н. Королевої сприймається як цілісне, однак пов'язане з іншими творами письменниці художнє явище, створене на основі її студії античної, середньовічної, ранньомодерної історії. Роман "Предок" розглянуто як авторську індивідуально-міфологічну візію історії власного роду і як твір, який, синтезувавши різні жанрові різновиди (родинної хроніки, роману-подорожі, історичного роману), засвідчив увагу авторки до соціокультурних, історичних і релігійно-духовних особливостей людини ранньомодерної доби. Указано на зв'язок Королевиного "Сну тіні" з жанром "археологічного роману" й деякими його зразками (зокрема, "Імператором" Георга Еберса). Роман "1313" сприймається як авторська спроба художньо зобразити мотив зустрічі людини з дияволом у морально-психологічному, культурно-філософському й міфологічному контекстах середньовічної Європи. Наголошено на історичному й культурологічному змістах Королевиної прози, її художньо-естетичному й ідейному потенціалах.

Ключові слова: роман, стиль, історизм, католицизм, античність, середньовіччя, ренесанс, неоромантизм.

* кандидат філологічних наук,
науковий співробітник
(Інститут літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України)
vadym.s.vasylenko@gmail.com
ORCID: 0000-0001-7685-9258

"ANOTHER WORLD": PROSE BY NATALENA KOROLEVA

Vasylenko V. S.

The paper is devoted to the main ideological-aesthetic, genre-style, historical and cultural features of Natalena Koroleva's fiction. Historicism and Catholicism, noticeable in the writer's prosaic works of different genres and styles, are considered the dominant elements of her artistic worldview and thinking. The analysis focuses on the writer's three key interwar novels: "An Ancestor", "A Shadow's Dream", "1313" and examines several aspects of their poetics. Koroleva's historicism is noted for combining scientific (in particular, archeological) knowledge, religious and philosophical experience and an artistic intuition of the writer. The author's relationship with Catholicism are defined by complexity and ambiguity – from absolutization to undermining of the Christian dogmas and appeal to the history of religious heresies (like the Cathars, Albigensians). Koroleva organically connected Christian mythology with the European cultural tradition as its integral part and understood Christianity as a fundamental basis for the European spiritual and cultural values. The writer's beliefs in the interaction of history, religion, culture and literature affected a number of her literary texts, many of which are based on gospel stories, medieval mysteries and folk legends. Each of the mentioned works of Koroleva is perceived as a holistic artistic phenomenon linked to her other works and created on the basis of her research into ancient, medieval, and early modern history. The novel «An Ancestor» is viewed as the author's individual-mythological vision of the family history and the work that, having absorbed various genre varieties (family chronicle, travel novel, historical novel), testified to the author's attention to the social-cultural, historical, and religious-spiritual characteristics of a person of the early modern era. Koroleva's novel "A Shadow's Dream" is regarded as having a connection with the genre of an "archeological novel" ("The Emperor" by Georg Ebers is a particular example of the latter). The novel "1313" is perceived as the author's attempt to artistically depict the motif of a man's encounter with the devil in the moral, psychological, cultural, philosophical, and mythological contexts of medieval Europe. The historical and cultural content of Koroleva's prose, its artistic, aesthetic and ideological potentials are additionally emphasized.

Keywords: novel, style, historicism, Catholicism, antiquity, Middle Ages, Renaissance, neo-romanticism.

Постановка наукової проблеми.

Прихід Наталени Королевої в українське письменство був не випадковим: випробувавши свої сили у французькій і польській літературах, вона принесла напрацьовані в них образи й ідеї в літературу українську, розширивши її ідейно-тематичні, жанрово-стильові, образотворчі особливості, зокрема через опрацювання значного міфологічного та історичного матеріалу. Вибір української як мови творчості в біографії Н. Королевої можна розглядати як своєрідну парадигму, що відображає її власну національно-культурну самоідентифікацію: "Чому я стала українською письменницею? – запитувала вона в одному з листів до Івана Огієнка від 6 січня 1958 р. і, дещо романтизуючи, відповідала: – Бо як побачила Волинь, то закохалася в

екзотиці. А як побачила Київщину – власне Київ з його соборами, народом, то не могла позбутись думки – ні, пересвідчення – що ці люди нащадки стародавньої Еллади. На березі Чорного моря ще більш у цьому впевнилась. Стала збирати старі легенди, порівнювати їх з тим, що писав Геродот, що розповідали арабські автори" [12: 15]. Звісно, письменниця "обрала для літературної діяльності українську мову не лише як засіб висловлення своїх думок і почуттів, а й і як духовний зв'язок із українським національним світом <...>" [7: 247]. Її творчість – це не лише "приємний випадок оригінальної іноземки", вона була також продовженням тих інтелектуальних і художніх традицій (європеїзму, екзотизму, міфологізму, історизму та

ін.), які розвинулися в літературі "зрілого" українського модернізму.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Хоча за життя творчість Н. Королевої не була належно (на рівні, відповідному її напрацюванням) осмислена, неординарність її таланту, ідейну й тематичну новизну її прози (автобіографізм, міфологічність, культурні, зокрема біблійні, ремінісценції та ін.) зауважували вже перші критики, передусім католицького напрямку (Теофіл Коструба, Микола Гнатишак, Петро Ісаєв, Олександр Мох та ін.). У сучасному літературознавстві постать і творчість Н. Королевої привертають увагу багатьох літературознавців: серед дослідників творчої спадщини письменниці – Микола Жулинський, Валерій Шевчук, Олекса Мишанич, Ігор Набитович, Анатолій Шпиталь, Ярослав Поліщук та ін.

Мета цього дослідження – розкрити своєрідність художнього прозомислення Н. Королевої, зокрема через основні для її ідіостилію елементи (історизм і католицизм), на прикладі трьох важливих у доробку письменниці романів ("Предок", "Сон тіні", "1313") як складових її оригінального історичного дискурсу.

Виклад основного матеріалу дослідження з обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Як письменниця, котра впродовж усього творчого життя творила міф про себе, час од часу переписуючи власну біографію відповідно до тих чи інших уявлень, Н. Королева створила своєрідне "замкнене коло", з якого досі не можуть вибратися критики й літературознавці. Прикметно те, що в автобіографіях, написаних у різні роки, авторка подає неоднакові відомості про власне місце народження, походження, виховання, приписує собі то іспанських, то французьких предків і, міфологізуючи, виводить свій родовід то від римського прокуратора Понтія Пілата, то від святого Домініка, від Ель Сіда чи

Ярослава Мудрого. Луцьк на Волині чи Бургос у Кастилії, іспанське чи французьке походження матері, навчання в католицькому монастирі в Піренеях чи у французькій школі в Провансі – ці й інші розбіжності між різними версіями біографії письменниці (як і суперечності кожної з її версій), а також накладання художніх життєписів (наприклад, із романів "Без коріння", "Шляхами і стежками життя" та ін.) на реальний, зрощення історичного з міфологічним, створили своєрідний "ребус", який іще належить розгадати її біографам.

Загалом Н. Королева формувалася в контексті складних літературних, наукових, релігійних і філософських пошуків до-, між- і повоєнної епох, а її творчість відображає суттєві для її часу ідеологічні й естетичні зміни. Водночас, як спостеріг Валерій Шевчук: "Вона стоїть в українській літературі трохи осібно, її стиль ні на який інший не схожий, її мова барвіста, також своєрідна, як б сказав, вишукана й трохи книжна. Зрештою, саме в такій мовній одежі її твори набувають якоїсь особливої, орнаментованої привабливості. Вона <...> зуміла створити власну поетичну мікрогалактику, і саме це ми ставимо її у заслугу" [25: 18]. Відособленість Н. Королевої від основних напрямів розвитку українського літературного процесу, яку В. Шевчук убачає в її мові як елементі стилю, такою ж мірою стосується й інших – ідейного, образного, тематичного – аспектів її творчості. Принципова відмінність творчості Н. Королевої як "письменниці нових ідей і нових форм" [1: 18] од художніх напрацювань її сучасників у тому, що європейську культурну традицію вона засвоювала не формально (на рівні теми, образу, ідеї), а змістовно. До того ж вона поєднала органічну закоріненість у європейську історію й культуру (а вірогідніше – у різні історії й культури: іспанську, французьку, польську, українську) з універсальними, поза- і

понаднаціональними смислами, тяжіння до світової класики – з відкритістю до сучасних її філософських і стильових тенденцій. І мовно, і культурно твори Н. Королевої дають чітке уявлення про біографію письменниці, обсяг її знань (у царинах історії, культури, філософії, релігії), широту поглядів, складні процеси духовного та інтелектуального самозростання.

"Королева, безсумнівно, започатковує нову добу в нашій літературі, творить новий розділ у ній, надає новий напрям, впроваджує нову духовність і світовідчуття, інакше підходить до життя – її творчість, безперечно, переломова", – писав у післямові до одного з її романів Петро Ісаїв [9: 328]. І додавав: "Королева – письменниця не так для сучасності, як для майбутності. Вона належить не до смеркаючої, а до світаючої епохи, не до тієї, що кінчається, а до тієї, що починається в світі і в нас, до епохи вирівнювання не по найнижчому, а по найвищому духовому типу", епохи "дійсної культури особовості", протиставленої "порожнечі новітньої матеріалістично-натуралістичної ментальності" [9: 336]. Питання про те, чи почалася (і загалом могла би настати) така епоха, у якій, уважає критик, твори Н. Королевої набули б власного змісту, – риторичне, але закладені в них історичний, культурологічний і філософський потенціали роблять їх актуальними для кожної епохи.

Історизм

Як у письменниці, що, за словами Ігоря Шевченка, "шукала все життя себе в собі" та, додавав Олекса Мишанич, "себе в Україні" [7: 218–219], зачарованість історією в Н. Королевої пов'язана з пошуками власної ідентичності. Історії, як і культурі, у її творчості належить вагома, якщо не провідна роль, а тематично вона охоплює різні пласти європейського минулого – від античних, скіфських і праслов'янських часів і до початку

XX ст. В історії європейської цивілізації Н. Королеву цікавили події визначальні, як-от: зміни людського світобачення на зламі античності та християнства, середньовіччя й ренесансу, події ранньомодерної доби тощо. Говорячи про співвідношення в її прозі реального й уявного, вигаданого й історичного, у передмові до останнього з її прижиттєвих видань Орест Зілінський писав: "Авторку манять незвичайні, хвилюючі ситуації, її близька сфера маріння, віри, великих вчинків, в емоціональному фоні її оповідань часті контрасти між самотністю і холодом ночі й сяючою гармонією сонячного дня, що ніколи не погасає для людини, яка знайшла свій внутрішній спокій" [8: 287]. А В. Шевчук, зі свого боку, додавав: "письменниця цікавиться не так соціальними зрізами дійсності, як людською душею, переливами душевної енергії, або ж, кажучи інакше, індивідуальним соціумом <...>" [25: 16]. Загалом твори Н. Королевої дотичні до історичної тематики доволі специфічно: ті чи ті події, явища з минулих часів письменниця використовує не лише як привід до розлогих історіософських роздумів чи історичних узагальнень – вона переглядає усталені релігійні істини й етичні норми, а її оповідь перетворюється в дослідження не так окремої епохи чи суспільства, як свідомості людини в певному історичному контексті.

Складні за задумом, сюжетом, композицією, перенасичені історіографічними коментарями, філософськими роздумами, літературними ремінісценціями, алюзіями і містичними підтекстами, твори Н. Королевої розвивають традицію історичного жанру, модернізуючи її, та актуалізують проблему сприйняття історії як своєрідного "мистецтва оповіді". Уважна до деталей матеріальної і духовної культур різних епох, Н. Королева розглядає минуле

передусім у площині інтелектуальній – як історію розвитку людської думки. Показуючи зустріч і конфронтацію різних філософських і релігійних систем, вона знаходить міжкультурні, позачасові аналогії, тож зближення / протистояння в її творах відбувається не так між вигаданими чи історичними про- й антагоністами – індивідуальними образами й типами, як між протилежними поглядами, вченнями, ідеями.

Відтворюючи особливості побуту, звичаїв і традицій різних народів, Н. Королева не уникає того, що зветься антикварністю: читання її романів нерідко перетворюється в тривалу екскурсію музеєм із неодмінним супроводом екскурсовода-фахівця, що відсилає до різних – задокументованих чи усних – джерел, історичних довідок про ті чи ті реалії, події, факти, підтверджуючи або ставлячи під сумнів достовірність зображеного. Зокрема, у розгорнутих коментарях, примітках, перед- і післямовах до своїх книг письменниця проводить межу між тим, що засноване на історичних джерелах, і тим, що ґрунтувалося на її власних домислах і здогадках (мотиви персонажів, особливості їхніх характерів тощо). Звісно, історичні реалії в Н. Королевої не зводяться до інвентаризації матеріального світу, а постають тією формою життя, у якій існують її вигадані й історичні персонажі: різні за віком, релігійною, соціальною, національною належністю, вони показані в усій своїй типовості, відповідності власному часу (або уявленням про нього), хоча в них відбиваються і їхні індивідуальні характери, і риси вдачі. Як авторка, наділена здатністю "бачити" минуле предметно, Н. Королева, за словами В. Шевчука, "вміє натурально переселятися в інші епохи і в цих епохах жити разом зі своїми героями" [25: 17], і цей прийом – протилежний до прийому "відсторонення", виявляється в тому, що Н. Королева "не оцінює, не аналізує події з точки зору

сучасної людини, а подає їх ніби через сприймання якогось очевидця, дуже уважного й пильного у своїй спостережливості, у ставленні до оточення й життя" [3: 4].

Сучасники письменниці зуміли роздивитися в її творах здебільшого ознаки зовнішні та, не знаходячи знайомих схематичних кодів (тем, образів, ідей), нерідко звинувачували її у "відірваності" від українських реалій. Дехто з критиків, прагнучи "пом'якшити" звинувачення у відсутності в Н. Королевої "української тематики", визначав своєрідність її творчого методу як "символізацію української ідеї на чужинському тлі" [10: 10], і в цьому був, звичайно, певний сенс. Не ввести національну тематику в європейський контекст, а наблизити до українського той, здавалось би, далекий, а насправді близький, "інакший світ", що його відображення вона вбачала в євангельській Юдеї, пізньоримській Александрії, середньовічній Німеччині, ранньомодерній Іспанії чи Київській Русі – у цьому полягав творчий підхід письменниці. Імовірно, через це у творах Н. Королевої немає глорифікації національного минулого, легенд про історичну велич, прикметних для історичної романістики міжвоєнної доби (переважно романтичного типу), старанно уникає вона й пасток патріотичної риторики й політичної заангажованості. Обираючи "майже виключно, з послідовністю, яка мала характер програми, мотиви позаукраїнські, світові" [8: 286] та роблячи їх складовими національної літературної традиції, Н. Королева розширювала та доповнювала цю традицію універсальним культурологічним матеріалом, а отже – повертала їй власну цілісність і самодостатність, сприймаючи це як своєрідну письменницьку місію. "І коли видавництва вимагали від мене, щоб я писала "про запорожців", "про Довбуша", або щоб я "віддзеркалювала біжуче життя", то покійний дружина

мій (Василь Королів-Старий. – В. В.) казав мені: “Не слухай їх... І не читай критики на себе... Те, що ти можеш дати українській літературі свого, буде цінніше. Але це оцінено буде пізніше”. Бо мені все закидали, що я беру “далекі Українцям теми” і “з чужого життя” [13: 16], – зізнавалась вона в листі до Івана Огієнка від 19 січня 1958 р.

Авторські візії й інтерпретації минулого в Н. Королевої постають не так пошуком тем, чи, сказати б, однієї центральної теми – як вісі, довкола якої й розгортається її художній світ, як пошуком власного “Я”, своєї складної національно-культурної тожсамості: “вся її творчість є пошуком “своєї єдиної душі”, цільності людського “я” у неспокійному світі різних епох” [25: 16], – писав В. Шевчук. Для Н. Королевої важливі не епоха (час дії) чи країна (місце розвитку) і навіть не роль протагоніста (рушія дії) – їй ідеться не про зображення, а відкриття: спрямовані на пошук універсальних істин, її твори підпорядковані категоріям не часовості, а вічності, а отже, скеровані на те, щоб показати не так рух / змінність подій, як колооббіг ідей, що оприявнюються в часі. Це означає не повернути “колесо історії” назад, а виокремити в ній основне, незмінне, бо і в сучасності Н. Королева шукала відображення загальнолюдських цінностей: “Королева як письменниця на більшу міру бачить скрізь в історичному й сучасному лише вічно-людське, вічно Боже” [1: 18], – стверджував тогочасний критик.

Королевин історизм не був формальним: у своїх творах вона запропонувала доволі дискусійний погляд на минуле, основою якого стало поєднання філософської та релігійної думки й наукового (передусім археологічного) знання. Поручуючи складні питання морально-етичного та релігійно-філософського змісту, Н. Королева прагнула не так знайти остаточні відповіді, як з’ясувати сенс питань. Істина, яку письменниця,

подібно до одного зі своїх центральних персонажів, римського прокуратора Понтія Пілата, намагається пізнати, найчастіше захована в релігії, а її пошук несе на собі відбиток сакральності й асоціюється з пошуком Бога. Попри те, що не кожен із її героїв, які шукають Бога, істину чи справедливість або прагнуть збагнути природу своїх зв’язків із Богом, знаходить те, що шукає, кожен із них у процесі пошуку змінюється. Як зізнається герой її роману “Quid est Veritas?” (1961) Понтій Пілат: “Джерело всіх терпінь одно: неможливість пізнати, що є істина, в чім вона й де її шукати... <...> І ми, шукаючи її, раз у раз плутаємо її з найрізноманітнішими речами, до неї ніяк не подібними... Не лише знайти, але навіть наблизитися до неї ми не здатні!” [16: 383]. Як уособлення “людини сумніву” Пілат не знаходить істини, але пізнає те, що істиною не є, і в процесі пошуку, змінюючи тогу патриція на чернечий хітон, доводить: ніщо для людини не минає безслідно.

Католицизм

Проза Н. Королевої, можливо, найповніше відобразила ідею католицького відродження в літературі українського модернізму: основою цієї ідеї було уявлення про християнське коріння європейської культури, а також усвідомлення ірраціональної природи історії. Як “чи не перша українська авторка типу модерних католицьких письменників Західної Європи” [6: 5], яка до того ж “найбільше відповідає вимогам, які треба ставити до справжнього католицького письменника” [24: 54], Н. Королева сприймала християнство не як філософ-доктринер, а як історик та археолог, як творчо мисляча людина, тому зверталася до різних, іноді несумісних поглядів і вчень (зокрема, й тих, які протистояли офіційній католицькій доктрині: альбігойців, катарів та ін.); втім, навіть апелюючи до категорій догматичних, вона зазвичай не виносила їх на

передній план, а використовувала для доповнення та відповідного висвітлення основної розповіді.

Прагнення осмислити проблеми сучасності за допомогою "вічних" образів та історій у Н. Королевої пов'язане й із намаганням виробити власний підхід до проблем віри, однак її стосунки з релігією не однозначні (від абсолютизації католицького віровчення до непрямой полеміки з деякими його засадами чи намагання примирити догми християнства з язичницькими, зокрема античними, уявленнями) та забарвлені відтінком "єресі" (передусім через її упереджене сприйняття Старого Заповіту, крім розділів, у яких вона вбачала єгипетські та грецькі впливи). Хоча погляди Н. Королевої на проблему християнства не склалися в завершену світоглядну систему, а відображали різні доктринальні й апокрифічні ідеї, у християнстві, зокрема в католицизмі, вона вбачала цінність і цілісність європейської культури, її гуманістичний зміст. Теоретичні міркування про християнство в Н. Королевої виражені здебільшого у формі коментарів: доволі принагідні та пов'язані з низкою інших проблем, вони не залишають сумнівів у тому, що письменниця була свідомою ролі та місця християнства як у його історичній перспективі, так й у творенні нових ідей і форм, передусім культурних. Звісно, чимало місць з історії християнства Н. Королева воліє замовчувати, а деякі з них прагне – і не завжди переконливо – переписати, та в християнстві її цікавлять передусім його зв'язки з античною культурою, народними віруваннями й повір'ями (як-от: легенди про Понтія Пілата, Парсифаля, Святий Грааль та ін.).

Як письменниця Н. Королева зуміла відродити в українській літературі релігійно-містичне переживання, зокрема через звернення до культових християнських міфів, релігійних станів і досвідів (прозріння, видиво, оніризм). Вона охудожнює сюжети зі Святого

Письма, житій святих (передусім Києво-Печерського патерика), пише коментарі й пояснення до християнських легенд (про святу Христину, Йосифа і Святий Грааль та ін.), виступає апологетом католицької естетики – загалом її творчість відображає різні етапи розвитку цієї естетики в ХХ ст. і її власні релігійні пошуки. Звернення до текстів Святого Письма лягло в основу Королевиних оповідань, що увійшли до збірок "Во дні они... Оповідання з євангельськими мотивами" (1935; перевидання 1948), "Інакший світ. Екзотичні оповідання" (1936), однак зразковим із погляду втілення католицької естетики й таким, що увиразнює художню й філософську концепції письменниці, тип її мислення і світовідчуття, можна вважати філософсько-релігійний роман "1313" (1935; перевиданий 1966). Крім того, вона перекладає релігійні трактати "Дорога досконалости" Св. Терези Альвіської з іспанської (1922), "Життя Святої Великомучениці Варвари" (1922), "Наслідування Христа" Томи Кемпійського (1923) з латини, "Вічні слова" (1938) з книги "Бог говорить" Шарля Жільберта з французької та ін. Деякі з її перекладів були підписані криптонімами, деякі – анонімними.

Попри те, що Н. Королева перебувала мовби осторонь від основних напрямів розвитку українського літературного процесу, її творчість певною мірою відображала ті ідеї, які функціонували в просторі католицької критики 1920-30-х років, зокрема проблеми взаємодії етики й естетики, впливу християнської філософії на літературу та ін. Увібравши в себе українські ренесансні й барокові традиції, ця критика, на думку Мар'яни Комариці, була "унікальним досвідом співіснування літератури й теології, спробою створити нову методологічну систему, сформувати критерії оцінки літературних явищ у контексті християнської філософії та моралі,

незважаючи на те, що як теоретична структура вона не була однорідним явищем, а становила сукупність поглядів різних літераторів на проблеми художньої творчості й літературної критики" [11: 312]. Саме в середовищі католицьких письменників і критиків (ідеться, зокрема, про групу "Логос" і часопис "Дзвони") твори Н. Королевої здобули визнання, хоч розглядалися здебільшого з релігійно-філософських і морально-етичних, а не художньо-естетичних позицій – як релігійна альтернатива в секулярну добу. Аналізуючи різні за стилем, жанром і призначенням статті й рецензії "католицької критики" 1930-х років, присвячені творчості "кастилійки на вигнанні", як називали сучасники Н. Королеву, М. Комариця зазначає, що через її твори критики "актуалізували проблему "католицької літератури" не суто теоретично, а в сенсі живого читацького відгуку на проблеми віри, моралі, честі" [11: 281].

Під кутом художнього заломлення християнської догми кожен із критиків (серед них – Т. Коструба, М. Гнатишак, П. Ісаєв, О. Мох та ін.) рефлексував над Королевиними творами, вбачаючи в них ті чи ті знакові для свого часу та співзвучні з власними запитами ідеї. Наприклад, стверджуючи, що "красу її творчості вповні можуть відчуті тільки читачі зо співзвучним світосприйманням", П. Ісаїв уважав істотним внеском письменниці морально-етичну опозицію секулярному (тоталітарно-атеїстичному) духу часу – саме завдяки цій опозиції історична та філософська проза письменниці здавалися йому такою, що допомагає розпізнати кризові моменти сучасності. Зокрема, він писав: "Люди ж з погаслою ірраціональною релігійною іскрою, без огляду на своє релігійне чи арелігійне розумове життя, будуть, мабуть, бачити в них (творах Н. Королевої. – В. В.) тільки деякі гарні картини, порівняння, рутину – тільки плями світла й тіні, ніколи ж могутньої

світляної течії <...>" [9: 335]. Звичайно, цю й подібні оцінки треба сприймати з певною умовністю: наголошуючи на взаємозв'язку між естетичною вартістю чи змістом твору та релігійністю й світоглядом письменниці, католицька критика накладала на них відбитки тенденційності, до того ж, як зауважував Олекса Мишанич, іноді "перебільшувала релігійність і католицизм Н. Королевої, хотіла бачити в ній фанатичну католичку, а в її творах – "побожне читання", тлумачення біблійної історії і християнських догм" [17: 658]. Прагнучи узгодити художні тексти Н. Королевої з "католицьким світоглядом", вписати їх у власні релігійно-догматичні схеми, критики часто або не помічали або були нездатними розгледіти глибший зміст її творів, своєрідність її ідіостилю, багатозначність метафори й прихованої символіки образів, а особливо – окремих деталей, до того ж нерідко дорікали їй за неприродний, на їхню думку, інтерес до фатуму, темних сторін людського "Я", увагу до релігійних ересей тощо. Зі свого боку, полемізуючи з католицькими критиками, Н. Королева зазначала: "Я не є парох, і не виголошую Слово Боже, але я тільки письменниця історичних повістей, і моє завдання – утворити атмосферу того часу, про який пишу: дати їй відчуті читачеві!" [15: 269].

"Предок"

У Н. Королевої було глибоко розвинуте почуття роду: десятки років вона досліджувала власне коріння, шукаючи його початки в різних країнах і культурах, зокрема в Україні. Роман "Предок" (1937; друге, відредаговане письменницею, видання з'явилося 1961 р.) замислювався Н. Королевою як перша частина великої родинної саги: продовженням родинної історії стали два автобіографічні твори – написана раніше повість "Без коріння", в якій

ішлося про дореволюційні часи в російській імперії, і розпочата згодом, але незвершена "Сестра", про події Першої світової війни. В обох творах моделлю авторської оповіді Н. Королевої стала її власна біографія, а основною темою і ключем до осмислення історії – її жіноче "Я". У "Предку" Н. Королева розгортає тему зв'язку двох гілок свого роду – іспанських грандів де Лачерда по матері та українсько-польських шляхтичів Дуніних-Борковських по батькові. Почуваючи себе останньою ланкою колись розлогого родового дерева, Н. Королева досліджує свій родовід на генеалогічному та історичному зрізах (від середньовічних родинних легенд до хронік XVI ст.), а також прагне створити історію та образ одного зі своїх предків – іспанського гранда Карлоса де Лачерди: його життєпис і становить основну сюжетну вісь роману. Говорячи про жанрову й ідейно-тематичну співзвучність "Предка" з видруківаним раніше "Без коріння" та з ще не завершеною "Сестрою" – як закорінених у родовій історії творів, що "вийшли з гербового духа й крові", П. Ісаїв пояснював, чому на обох книгах Н. Королева помістила свій родовий герб, і зазначав, що цим письменниця "бере повну відповідальність враз із своїм родом за письмо чи твір та поручає його нащадкам, щось подібно, як сьогодні хтось оповіщує що-небудь за повним підписом" [9: 331]. А Лев Биковський, зі свого боку, сприймав "Предка" як "автобіографічну повість у родовому розумінні цього слова" [2: 296].

У житті Н. Королевої перехресчувалися різні родові традиції та впливи мовного, національного, культурного оточень: її аристократичне походження – зі становищем емігрантки, іспансько-французьке монастирське виховання – з освітою історика та археолога – усе це визначало її складну культурну ідентичність, а вірогідніше комплекс

різних ідентичностей. Ця складність самоідентичності властива і її героям – людям, які шукають власного призначення чи суті, тому, як спостеріг В. Шевчук, "її герой – людина без даху, блукалець, людина багата душевно, але самотня й вкинута в екзотичний світ, в екстремальні ситуації" [25: 16]. Проводячи свого предка, Карлоса де Лачерда, лицаря з покликання й обов'язку, з Іспанії до Африки, а далі – із Близького Сходу до Речі Посполитої, показуючи його в різних ролях: іспанського гранда і королівського придворного, паломника до Святої Землі, сарацинського полоненого, втікача і, зрештою, польського шляхтича, Н. Королева відтворює різні національні, культурні, релігійні, суспільно-політичні й інші характеристики епохи. До того ж історичний, географічний, етнокультурний інтер'єри в її романі постають не лише тлом, на якому, немов на кінескопі, розгортається історія її героя, – вона дає історично вивірений аналіз різних суспільних і духовних явищ в історії європейського Ренесансу.

Розповідаючи про нібито конкретне життя одного зі своїх предків, письменниця досліджує своєрідність світо- і самосприйняття людини XVI ст., відтворює форми її самоусвідомлення, погляди на довколишній світ, національні, релігійні, станові уявлення тощо. У "Предку", наголошував О. Зілінський, "увага авторки зосереджується на типовій добовій рисі – скитальстві тогочасної людини, поклику до шукання невідомого щастя, що могло б заспокоїти її гордість, визволити її з настрою містичної тривоги, якою обтяжує її похмурий, безжально суворий іспанський католицизм" [8: 288]. Задовольняючи вимоги історизму, "Предок" водночас править за зразок романтичної екзотики (але без стилістичних дефектів і сентиментальної наївності романтичних історичних романів у дусі

Вальтера Скотта, Віктора Гюго та їхніх наслідувачів). Концепційна й образна системи твору розгортаються навколо мотиву подорожі – класичної ще від часів античності метафори пізнання: мандрівка з поштом збожеволілої від горя королеви Хуани, яка возила тіло мертвого короля Філіпа I до різних церков і монастирів, сподіваючись на його воскресіння, втеча від інквізиторів, паломництво до Гробу Господнього в Єрусалимі, сарацинська неволя, знайомство з козаками, нове, хоча далеко не спокійне життя на Волині, – ці й інші епізоди з життя Карлоса де Лачерди узгоджуються з традицією жанру, а вірогідніше – з різними жанровими формами. Документальність і достовірність у зображенні епохи, її героїв та антигероїв, відсилання до іспанських хронікерів на зразок автора "*Cronica Latina de Los Reyes de Castilla*" (початок XIII ст.), "родинних аналізів" і легенд поєднуються з авторським домислом: історія й легенда тут, як і в інших творах Н. Королевої, тісно пов'язані. Одна з художніх особливостей "Предка" – детально напрацьована система персонажів (соціальних і національних типів, індивідуальних характерів): персонажі Н. Королевої досить різноманітні, показані в процесі саморозвитку, їхні характери окреслені чітко, інколи різко – не без властивого таким творам шаблону, а вчинки завжди вмотивовані (якщо це й не індивідуальності, то в усякому разі їх досить виразно індивідуалізовано).

До історії роду Лачерди Н. Королева звертається також у легенді "Явлена вода (З легенд роду де Лячерда)", що увійшла до другої частини її "Легенд Старокиївських". Нащадок Карлоса, героя її "Предка", з уже українізованими ім'ям і прізвиськом – Єронім Лакерда, як і його дід, переживає драму вибору між батьківщиною "по крові" та батьківщиною як місцем укорінення, "знесилений боротьбою двох батьківщин. В одній – народився.

Друга – народилася з ним, в його душі, в його крові" [14: 67]. Хворобу, викликану смертю вагітної дружини та ностальгією за іншою, ніколи так і не баченою батьківщиною, як і належить легенді, зцілює "явлена", себто непочата, вода; історія завершується записом, який зцілений Єронім робить у родинній хроніці: "Тільки подолавши в собі кволість, – як Геракл Немейського Лева, – знайде людина свою путь, мета якої повинна бути єдина – як єдина душа" [14: 70], – ця думка про єдність мети й душі людини – одна з провідних у "Предку".

Античність

Звернення до античної історії та міфології – явище, характерне для творчості Н. Королевої; античні образи, сюжети, алюзії, ремінісценції присутні в різних за жанром її творах (передусім "Легендах Старокиївських"); античний світ у них існує в органічному поєднанні історичного й легендарного, а центр цього світу людина – реальна чи вигадана особистість, через історію якої письменниця й реконструює добу.

Події, про які йдеться в романі "Сон тіні" (1938; ґрунтовно перероблений і допрацьований для перевидання в 1966 р.), відсилають до початку II ст., часів правління римського імператора Адріана, і відбуваються в Єгипті, в одному з найбільших культурних центрів стародавнього світу – Александрії. У його основі – історія "неймовірного й вигаданого, але історично вмотивованого кохання" [8: 288] грецького юнака Антиноя та єгипетської танцівниці Ісмени (оповідь про її життя продовжується й у романі "Останній бог", уперше видрукуваному в 2018 р.).

Знання історії та древніх мов, передусім латини, дали змогу Н. Королевій "увійти" в античний світ і відтворити масштабну картину з життя пізньоримської держави. Використовуючи у своєму підході до античності засоби модерністської поезики, Н. Королева виявила значну обізнаність із матеріальною культурою

та психоідеологією стародавнього Сходу, властиву професійному історичному. Якщо одні критики, як-от Іван Лисяк-Рудницький, убачали в "Сні тині" незавершений сюжет, зауважуючи, що античний світ "по суті остався для Королевої чужий; вона могла до нього зблизитися при допомозі своїх студій, ерудиції, але той могутній комерційний та скептичний дух, що володів в Олександрії, для неї незрозумілий" [4: 8], то інші вважали його апогеєм усієї історичної прози письменниці, твором, у якому, як зазначав О. Зілінський, "найбільш повно виявило себе стремління до історичного малюнку, до охоплення типових історичних явищ і суперечностей, і водночас до заглиблення того, що називаємо вічним у людині" [8: 288]. Твердячи, що "Сон тині" підсумовує все, що було написано Н. Королевою до того, Олександр Мох визначав його жанрову форму як "повість з тезою", пояснюючи, що ця "теза" "схована глибоко, й читач щойно сам мусить собі її наче вишукати з конкретно реалістичних образів авторки. Бо в Королевої малюнок історичного тла служить лише за принадну одягу тезі авторки" [1: 18].

Образно-символічна й історична системи Королевиного роману ґрунтуються не так на історичних, із пізньоримських часів, як на літературних пам'ятках XIX ст., передусім зразках "археологічного роману", як-от "Імператорі" (1881) Георга Еберса, а також деяких інших творів, наприклад, його ж "Серапісі" (1885), "Нареченій Ніла" (1887), "Доньці фараона" (1864), "Фараоні" (1895) Болеслава Пруса та ін. Так, Н. Королева зберігає сюжетну основу "Імператора" й імена деяких його героїв (крім Андріана й Антиноя, ідеться про римських сановників, поетів тощо), композиційні елементи, пов'язані з боротьбою різних релігійних і політичних угруповань усередині імперії (в українському перекладі твір Г. Еберса з'явився у трьох книгах під

назвою "Адріян і Антиной. Роман із часів римського цесарства" на початку 1910-х років). "Сон тині" Н. Королева значною мірою стилізує під твори попередників, зокрема "Імператора" Г. Еберса, і почерпнувши з нього основну сюжетну лінію – драму кохання язичника та християнки (зображену і в "Quo vadis?" Генрика Сенкевича, 1896), – продовжує її, створивши власних яскравих і глибоких персонажів, у яких зіткнулися різні суспільні та духовні цінності. Порівняльний аналіз цих творів, як зазначає І. Набитович, дає змогу зрозуміти, "як сюжет одного автора після запозичення отримує інверсійну трансформацію в сюжеті іншого, як зміщуються й змінюються естетичні концепції, чим відрізняються засоби поетики кожного з творів, і як відбувається формування в останньому цілком нової ідейної та образної системи" [20: 37]. Стверджуючи, що Н. Королева запозичила в Г. Еберса фабулу й імена деяких героїв, І. Набитович водночас робить висновок, що українська письменниця "з погляду ідейного, естетичного та засобів поетики створила цілком самостійний твір, який, у багатьох аспектах, полемічний щодо певних художніх та історичних концепцій німецького автора" [21: 237].

Середньовіччя

Зацікавленість середньовічною культурою в Н. Королевої розпочалося ще в дитинстві: цьому сприяли і її релігійне монастирське виховання, і надзвичайно розвинена уява. Як "чи не найбільший за своїм інтелектуальним зарядом твір Наталени Королевої" [25: 17], за визначенням В. Шевчука, й чи не єдиний в українській літературі роман, дія якого відбувається в західноєвропейському середньовіччі, роман "1313" увібрав у себе елементи історичного жанру, народної легенди, притчі, середньовічного трактату й водночас збагатив усі ці жанрові різновиди. Використовуючи ключові

мотиви цих жанрів і їхні стильові (передусім готичні й неоромантичні) особливості, Н. Королева створила текст, складний, загорнутий у містичну оболонку сюжет якого втягує читача в напружені та динамічні стосунки з історією. Авторка запропонувала новий, суголосний її художнім, релігійним і філософським поглядам, спосіб оповіді й тип протагоніста – фаустівської людини, одержимої пізнанням істини, прагненням до абсолюту, яка перебуває на межі двох епох (середньовіччя й ренесансу) і суголосних їм (релігійного та наукового) світоглядів.

У романі, тему якого вона визначила як "образ німецького середньовіччя", відобразилося чимало поширених у європейській літературі сюжетних схем, наприклад: утілення диявола в людському світі, договір людини з дияволом, варіації на середньовічні легенди – він викликає численні літературні асоціації, зокрема з європейською фаустианою. Загалом "1313" побудований на класичній фаустівській основі з прикметними для неї сюжетними ходами й образами (Фауст-чорнокнижник / Бертольд Шварц – Мефістофель / чернець Бертран – Гретхен / Колумба) і може вважатися ще одним зразком творчої рецепції міфу про Фауста, "рідкісною спробою в українській літературі <...> подати мотив зустрічі людини з дияволом саме в культурному, філософському, теологічному контексті середньовічної Європи" [22: 20].

Прикметно те, що Н. Королева не лише описує початок чотирнадцятого століття, а й, розкриваючи перед читачем розлогу панораму історичних подій, релігійних і соціальних рухів, знайомлячи його з історичними особами, культурними артефактами, вводить його в морально-психологічну й духовну атмосферу того часу. Хоча дія роману відбувається в середньовіччі, а в його основу покладено життя реальної особи – німецького ченця-францисканця

Бертольда Шварца, а отже, він має історичне й біографічне підґрунтя, художній світ, який творить письменниця, такою ж мірою конкретно-історичний, як і умовно-символічний. Стилізуючи своє письмо під готичний роман, Н. Королева творить власний образ середньовіччя, а готична метафорика додає до цього образу прикметні особливості: пророцтва, з'яву духів, перевтілення, діалог із дияволом, який з'являється в подібі ченця, – один із найпоширеніших образів середньовічних легенд. Не випадково "наклін її (Н. Королевої. – В. В.) до змалювання таємного в людському житті, явищ, які ми називаємо позаприродними: введення до акції як дієвої особи диявола й то, так сказати б, "природно" [18: 4], один із тогочасних критиків уважав творчою перевагою письменниці. Легенда про угоду людини з дияволом стає основою, на якій Н. Королева творить власну, містично забарвлену історію: її можна розглядати як "історичну метафору", яку авторка використала для художнього дослідження проблеми взаємозалежності в людській природі понять добра і зла, а сам роман – як своєрідну параболу, в якій тема, сюжет, система образів підпорядковані обґрунтуванню філософських ідей письменниці. Проблеми добра та зла, їхні антагонізми в Н. Королевої постійні, виражені в різних жанрах; зацікавленість письменниці природою зла, умовами його зародження та визрівання, як важливого чинника людської поведінки і – що важливіше – людської сутності, як "негативного інструмента історії", у романі "1313" відобразилися у фаустівському мотиві угоди людини з дияволом; приховані та явні цитати й ремінісценції із творів європейської культури, інкорпоровані в текст твору, поглиблюють ідеї письменниці, пов'язуючи "1313" із європейською літературною традицією.

Як зазначала тогочасна дослідниця, у "1313" Н. Королева "подає не тільки

самі факти винайдення стрільного пороху, але входить у суть винаходу, у суть, заховану в психіці людській, що є мотором усіх вчинків" [12: 21]. Королевин протагоніст – лицар, учений і чернець в одній особі – людина, що перебуває на межі двох епох (середньовіччя й ренесансу) і світів (релігійного-містичного і науково-технічного) і відображає дуалістичну концепцію світу (зовнішнього і внутрішнього). Показаний у розвитку, у процесі дії, він змінюється в кожному з розділів і постає то нащадком старонімецького аристократичного роду Костянтином Анклітценом, то талановитим учнем фізикуса Конрадом із Кельна, то ченцем із францисканського монастиря Бертольдом Шварцом; усі інші персонажі: юродивий Абель, лицар Анклітцен, блазень Лекерле, фізикус Брудерганс, Колумба, містичний чернець-вартівник, який невдовзі матеріалізується в брата Бертрама, – увиразнюють складність і динаміку характеру героя. В основі драми головного персонажа "1313" – конфлікт релігійної свідомості й наукового пізнання, раціонального й ірраціонального, священного і профанного, божественного і земного, духа і плоті, нових поглядів і застарілих уявлень. Ці й інші протилежності відображає Костянтин Анклітцен / Конрад із Кельна / Бертольд Шварц – не лише виходець із лицарського стану й останній нащадок знатного роду, учень фізикуса, монастирський вихованець, людина ренесансу, а й дитя ХХ ст. з його навіяним психоаналізом розщепленням людської особистості: трагедія Шварца становить своєрідну проекцію на долю людини ХХ ст. Конфлікт, який покладено в основу "1313", охоплює низку етичних і філософських проблем: образ середньовічного суспільства, метонімією якого стає францисканський монастир, сприймається як антитеза світу

людини, а канони й догми, яким підпорядковано чернече життя, – нормам гуманності й законам природи.

В історії взаємин Бертольда та Колумби Н. Королева відтворила вихідну драматичну історію Фауста й Гретхен, зберігаючи – з деякими відмінностями – те саме символічне трактування сюжету; утім, попри символічність образу дівчини-вченої, яку авторка ніби протиставляє винахіднику Бертольдові, її образ здається наче недописаним: вона відображає вагання й сумніви Бертольда, проте не доростає (на рівні розкриття характеру) до його рівня, а лише відтінює собою ті чи ті риси його вдачі. Розрив Бертольда з Колумбою зумовлений логікою розгортання сюжету: так само, як Фауст покидає Гретхен, Бертольд не зупиняє Колумбу, яка йде в монастир; у "легковажній доньці Єви", як називає він її в саду під час збирання яблук (зауважмо символізм цієї сцени), він бачить лише спокусу, що може перешкодити здійсненню його задуму; згодом, коли праця перестане приносити йому радість, а наука – задоволення, його мучитимуть сумніви: чи розкрив він загадку буття? Чи не ошукав він сам себе, відмовившись од Колумбиного кохання?

Н. Королева наповнила свій твір багатьма середньовічними історичними й культурними символами, серед яких – і вибір незвичайної числової назви, і широке використання біблійних метафор та народних легенд. Важливе значення для розуміння авторської ідеї має символіка імені (чи імен) протагоніста: Шварцом, себто Чорним, францисканці прозвали Бертольда за його брудний вигляд (за іншою версією, прізвисько Шварц він отримав тому, що під час вибуху йому обпало лице); згодом ім'я Шварц набуде іншого значення: Чорним монахи нарікатимуть Бертольда, звинувачуючи його в чорнокнижництві, себто в чаклунстві

та алхімії. На це вказує і демонічна символіка числа, винесена в назву твору, – 1313: назва року, у якому Бертольд зробив своє смертоносне відкриття, "обертається на зловісне застереження щодо майбутнього людства, що від цього моменту стає фатально загрозеним" [23: 174], отже – віддалений у часі сюжет сприймається як вражаюче провідництво подій сьогодення.

Аналізуючи середньовічну образність "1313" Н. Королевої, І. Набитович порівнює його з написаним на пів століття пізніше "Ім'ям рози" Умберто Еко, зауважуючи, що між цими творами "існує повна симетрія як у історичному періоді, який у них представлений, так і в архітектоніці кожного з творів, окремих елементах їх ідейно-естетичного наповнення, сюжетних розв'язках та образній системі <...>". Це порівняння тим більш прикметне, що однією з тем цих творів є монастирське буття, а образ монастиря як герметично замкненого простору символізує певну модель суспільства, образ світу. "Разом із тим, – підсумовує І. Набитович, – твір Н. Королевої є модерністичним проєктом (ґрунтованим на світовідчутті письменника-homo religiosus, на консервативних світоглядних позиціях), а роман У. Еко постмодерністичним (який декларує кризові явища сучасного арелігійного світу, гібрис людини арелігійної). Одним із головних виразів, символів асиметрії (яка в певних деталях прямує до оберненої симетрії в концептуальних виявах знакових моделюючих систем, що представляють середньовічний монастир) у цих творах Н. Королевої та У. Еко є концепт диявола та концепт середньовічної науки" [19: 87–88].

Як "художня історія народження новочасної людини" [8: 290] роман "1313" балансує між "закодованим" мистецтвом модернізму та художньою

белетристикою; як твір відкритий і складний, із глибоким інтелектуальним підтекстом, він виключає можливість однозначного потрактування окремих образів або сюжетних ліній: наслідуючи різні жанрові моделі, Н. Королева перетворює "1313" у місце зустрічі різних – теологічних, психоаналітичних, екзистенціалістських та ін. – інтерпретацій, жодна з яких не вичерпує сповна закладені в нього смисли. Зрештою, це й робить його твором, вихід якого, зауважував один із тогочасних критиків, "в кожній європейській літературі напевно зачислили б до дуже визначних появ" [5: 10].

Висновки та перспективи дослідження. Загалом творчість Н. Королевої охоплює широкі пласти історії й культури, об'єднуючи в собі різні національно-культурні традиції, які вона випробовувала в різних жанрах (романах, повістях, легендах). Королевин історичний дискурс тісно пов'язаний із релігійно-духовними та генеалогічними шуканнями, біографічним досвідом ("А я ж із фаху, як писала Вам, – археолог!" [13, с. 16], – не забувала нагадати письменниця в листі до Івана Огієнка), а "защита" в її текстах релігійна символіка (почерпнута з легенд про Грааль, Парсифаля, Фауста тощо), нумерологічні шрифти (наприклад, тринадцять розділів у романі "1313", чотирнадцять – за кількістю станцій Хресної дороги – у "Quid est Veritas?" та ін.) – важливі тексто- й смислотвірні чинники її творчості, що надають їй унікальності. Кожен із творів письменниці вирізняється оригінальністю звучання (за темою, сюжетом жоден із них не повторює іншого) і своєрідністю авторського ідіостилу, міфологічно-символічною манерою письма, проривом до ірраціонального, "інакшого світу", і в цьому – значний (і все ще належно не розкритий) потенціал її прози.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Арамис [Мох О.]. "Сон тіні". Нова "екзотична" повість Н. Королевої. *Нова зоря*. 1938. Ч. 1 (1101). С. 18.
2. Биковський Л. Наталена Королева. *Визвольний шлях*. 1958. Кн. 3/51 (125). С. 294–303.
3. Бічуя Н. Світ уяви Наталени Королевої. *Літературна Україна*. 1967. 9 травня. С. 4.
4. Брусна І. [Лисяк-Рудницький І.]. Дві повісті Наталени Королевої. *Жінка*. 1938. Ч. 9. С. 8.
5. Гнатишак М. Жінки пишуть повісті. *Мета*. 1936. Ч. 1. С. 9–10.
6. Гнатишак М. Наші лауреати. *Дзвони*. 1936. Ч. 12. С. 4–7.
7. Жулинський М. "Хто я, чому я серед них...". Наталена Королева – легенда української літератури. *Слово на сторожі нації*. Київ: Український письменник, 2015. С. 218–264.
8. Зілінський О. На далеких шляхах історії. *Королева Н. Сон міні. 1313*. Підготовка текстів, примітки та післямова О. Зілінського. Bratislava: Slovenske pedagogicke nakladatelstvo, 1966. С. 285–292.
9. Ісаїв П. Післяслово до "Предка" Н. Королевої. *Дзвони*. 1938. Ч. 7–8. С. 328–336.
10. Козіцький П. Наталена Королева. *Мета*. 1937. Ч. 6. С. 5–12.
11. Комариця М. М. Українська "католицька критика": феномен 20–30-х рр. ХХ ст. Львів: [Б. в.], 2007. 328 с.
12. Копач О. Наталена Королева. Вінніпег: Накладом УВАН, 1962. 36 с.
13. Королева Н. Автобіографія / Королева Н. Твори. Другий том. Без коріння: життєпис сучасниці. 3-тє доповн. вид. Торонто: Українське видавництво "Добра книжка", 1968. С. 12–19.
14. Королева Н. Легенди Старокиївські. Ч. II. Прага: Українське видавництво "Пробоем", 1943. 76 с.
15. Королева Н. Предок: з анналів і легенд. 3-тє вид. Торонто: Українське видавництво "Добра книжка", 1961. 292 с.
16. Королева Н. Quid est Veritas? (Що є Істина?): історична повість. Чикаго: Видавництво Миколи Денисюка, 1961. 452 с.
17. Мишанич О. Дивосвіти Наталени Королевої. *Королева Н. Предок: Історичні повісті. Легенди старокиївські*. Київ: Дніпро, 1991. С. 633–653.
18. Мох О. "Легенди Старокиївські". Спроба характеристики літературної творчості Н. Королевої. *Краківські вісті*. 1943. Ч. 14 (752). С. 3–4.
19. Набитович І. Архітектонічна та ідейно-естетична симетрія повісті Наталени Королевої *1313* та роману Умберто Еко *Il nome della rosa*. *Lublin Studies in Modern Languages and Literature*. 2008. Nr. 32. С. 87–113.
20. Набитович І. Інверсія сюжету двох історичних творів ("Імператор" Георга Еберса та "Сон тіні" Наталени Королевої). *Парадигма*. 2011. Вип. 6. С. 37–48.
21. Набитович І. Міт про Ізиду та Осіріса як архітектонічна складова "Сну тіні" Наталени Королевої. *Питання літературознавства*. 2011. Вип. 83. С. 237–245.
22. Набитович І. Художній всесвіт на палімпсестах минулого (Літературні обрії Наталени Королевої). *Королева Н. Без коріння. Во дні они. Quid est Veritas? Повість, роман, новели, оповідання, спогади*. / Упор. і наук. ред. О. Баган; літ. ред. Я. Радевич-Винницький. Дрогобич: Відродження, 2007. С. 3–36.
23. Поліщук Я. Археологія в белетристиці (Наталена Королева). *Пейзажі людини. Тринадцять історій зі світу літератури*. Друге видання. Б. м.: Наукове видавництво "Акта", 2013. С. 137–205.

24. Ром. Б. "ЖИТТЯ І СЛОВО", квартальник для релігії і культури. Видає Українське Видавництво "Добра книжка". Головний редактор Микола Мох. Ч. 3–4. Зима 1948 – Весна 1949. *Київ*. 1950. Ч. 1. С. 53–55.
25. Шевчук В. Загадковий і манливий світ Наталени Королевої (До 100-річчя з дня народження письменниці). *Українська мова і література в школі*. 1988. № 2. С. 14–18.

REFERENCES (TRANSLATED & TRANSLITERATED)

1. Aramis [Mokh, O.]. (1938). "Son tini". Nova "ekzotychna" povist N. Korolevoi ["A Dream of a Shadow". A new "exotic" novel by N. Koroleva]. *Nova zoria*. Part 1 (1101). P. 18. [in Ukrainian].
2. Bykovskiy, L. (1958). Natalena Koroleva [Natalena Koroleva]. *Vyzvolnyi shliakh*. Vol. 3/51 (125). P. 294–303. [in Ukrainian].
3. Bichuia, N. (1967). Svit uiavy Nataleny Korolevoi [The world of imagination of Natalena Koroleva]. *Literaturna Ukraina*. May 9. P. 4. [in Ukrainian].
4. Brusna, I. [Lysiak-Rudnytskyi, I.] (1938). Dvi povisti Nataleny Kotolevoi [Two stories by Natalena Koroleva]. *Zhinka*. Part 9. P. 8. [in Ukrainian].
5. Hnatyshak, M. (1936). Zhinky pyshut povisti [Women write stories]. *Meta*. Part 1. P. 9–10. [in Ukrainian].
6. Hnatyshak, M. (1936). Nashi laureaty [Our laureates]. *Dzvony*. Part 12. Pp. 4–7. [in Ukrainian].
7. Zhulynskui, M. (2015). "Khto ya, chomu ya sered nykh...". Natalena Koroleva – lehenda ukraïnskoi literatury ["Who am I, why am I among them...". Natalena Koroleva is a legend of Ukrainian literature]. *Slovo na storozhi natsii*. Kyiv: Ukrainskyi pysmennyk. P. 218–264. [in Ukrainian].
8. Zilynskyi, O. (1966). Na dalekykh shliakhakh istorii [On the distant paths of history]. Koroleva N. Son tini. 1313. Pidhotovka tekstiv, prymitky ta pisliamova O. Zilynskoho. Bratislava: Slovenske pedagogicke nakladatelstvo. P. 285–292. [in Ukrainian].
9. Isaiv, P. (1938). Pisliaslovo do "Predka" N. Korolevoi [Afterword to the "An Ancestor" by N. Koroleva]. *Dzvony*. Part 7–8. P. 328–336. [in Ukrainian].
10. Kozitskyi, P. (1937). Natalena Koroleva [Natalena Koroleva]. *Meta*. Ch. 6. P. 5–12. [in Ukrainian].
11. Komarytsia, M. M. (2007). Ukrainska "katolytska krytyka": phenomenon 20–30- kh rr. XX st. [Ukrainian "Catholic criticism": A phenomenon of the 1920s–1930s]. Lviv: [B. v.]. 328 p. [in Ukrainian].
12. Kopach, O. (1962). Natalena Koroleva [Natalena Koroleva]. Winnipeg: Nakladom UVAN. 36 p. [in Ukrainian].
13. Koroleva, N. (1968). Avtobiographiia [Autobiography]. Koroleva N. Tvory. Tom druhyi. Bez korinnia: zhyttiepys suchasnytsi. 3-tie dopovn. vyd. Toronto: Ukrainske vydavnytstvo "Dobra knyzhka". P. 12–19. [in Ukrainian].
14. Koroleva, N. (1943). Lehendy Starokyivski [Ancient Kyivan Legends]. P. II. Prague: Ukrainske vydavnytstvo "Proboiem". 76 p. [in Ukrainian].
15. Koroleva, N. (1961). Predok: z annaliv i lehend [An Ancestor: from annals and legends]. 3rd ed. Toronto: Ukrainske vydavnytstvo "Dobra knyzhka". 292 p. [in Ukrainian].
16. Koroleva, N. (1961). Quid est Veritas? (Shcho ye Istyna?): istorychna povist [Quid est Veritas? (What is Truth?): Historical novel]. Chicago: Vydavnytstvo Mykoly Denysiuka. 452 p. [in Ukrainian].
17. Myshanych, O. (1991). Dyvosvity Nataleny Korolevoi [Wonderful worlds of Natalena Koroleva]. Koroleva N. Predok: istorychni povisti. Lehendy starokyivski. Kyiv: Dnipro. P. 633–653. [in Ukrainian].

18. Mokh, O. (1943). "Legendy Starokyivski". Sproba kharakterystyky literaturnoi tvorchosti N. Korolevoi ["Ancient Kyivan Legends". An attempt to characterize the literary work of N. Koroleva]. *Krakovski visti*, 14 (752). P 3–4. [in Ukrainian].
19. Nabytovych, I. (2008). Arkhitektonichna ta ideino-estetychna symetriia povisti Nataleny Korolevoi 1313 ta romanu Umberto Eco *Il nome della rosa* [Architectural and ideological-aesthetic symmetry of Natalena Koroleva's story 1313 and Umberto Eco's novel *Il nome della rosa*]. *Lublin Studies in Modern Languages and Literature*. Nr. 32. P. 87–113. [in Ukrainian].
20. Nabytovych, I. (2011). Inversiiia siuzhety dvokh istorychnykh tvoriv ("Imperator" Georga Ebersa ta "Son tini" Nataleny Korolevoi) [Inversion of the plot of two historical works ("Emperor" by Georg Ebers and "A Dream of a Shadow" by Natalena Koroleva)]. *Paradyhma*. Iss. 6. Pp. 37–48. [in Ukrainian].
21. Nabytovych, I. (2011). Mit pro Isidu ta Osirisa yak architektonichna skladova "Snu tini" Nataleny Korolevoi [The myth of Isis and Osiris as an architectural component of Natalena Koroleva's "A Dream of a Shadow"]. *Pytannia literaturoznavstva*. Iss. 83. P. 237–245. [in Ukrainian].
22. Nabytovych, I. (2007). Khudozhnii vsesvit na palimpsestakh mynuloho (Literaturni obrii Nataleny Korolevoi) [The artistic universe on the palimpsests of the past (Literary horizons of Natalena Koroleva)]. Koroleva N. Bez korinnia. Vo dni ony. Quid est Veritas? Povist, roman, opovidannia, novely, spohady. Arranged and ed. by O. Bahan; ed by. Ya. Radevych-Vynnytskyi. Drohobych: Vidrozhennia. P. 3–36. [in Ukrainian].
23. Polishchuk, Ya. (2013). Arkheolokhiia v beletrystytsi (Natalena Koroleva) [Archeology in fiction (Natalena Koroleva)]. *Peizazhi liudyny. Trynadtsiat istorii zi svitu literatury*. 2nd ed. B. m.: Naukove vydavnytstvo "Akta". P. 137–205. [in Ukrainian].
24. Rom., B. (1950). "ZHYTTIA I SLOVO", kvartalnyk dlia religii i kultury. Vydaie Ukrainske Vydavnytstvo Dobra knyzhka. Holovnyi redactor Mykola Mokh. Ch. 3–4. Zhyma 1948 – Vesna 1949 ["LIFE AND WORD", a quarterly for religion and culture. Published by Ukrainian Publishing House "Good Book". Chief editor Mykola Moh. Vol. 3–4. Winter 1948 – Spring 1949]. Kyiv. P. 1. P. 53–55. [in Ukrainian].
25. Shevchuk, V. (1988). Zahadkovyi i manlyvyi svit Nataleny Korolevoi [The mysterious and alluring world of Natalena Koroleva]. *Ukrainska mova i literatura v shkoli*. № 2. P. 14–18. [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редколегії: 02.09.2023

Схвалено до друку: 29.09.2023